

III.

A romániai főiskolai oktatás.

Írta: JANCSÓ BENEDEK.

1. Első kísérletek a főiskolai oktatás szervezésére.

Kísérletek a XVIII. század közepén a magasabbfokú iskolák szervezésére. Ez iskolák görög iskolák voltak. Lázár György a román tannyelvű, iskolázás megalapítója Oláhországban. Moldvában Asaki fáradozik a magasabb román iskolázás megalapításán. Vladimirescu forradalma végét veti e kísérleteknek. Az orosz okkupáció. A Regulament organic hatása. Lázár iskolája Bukarestben új életre kelt. A jásii akadémiai jellegű főiskola megalapítása. Első tanárai és tanítványai.

Grigorie Ghica oláhországi vajda 1748-ban kiadott rendeletében azt mondta, hogy az eddigi fejedelmek nem sokat törődtek az iskolával, s ezért a nép tömege iszonyúan tudatlanul maradt. Ezen segítő, négy iskola felállítását rendelte el négy-négy tanítóval. Egyik tanítsa a hellén (klasszikus görög) nyelvet, a másik a görög (új görög) nyelvet, a harmadik az ószláv és a negyedik a román nyelvet. Azonkívül az ország három püspöke a szükségletnek megfelelően, állítson fel három iskolát, amelyekben a tanítók a gyermekeket ószláv és román nyelven tanítsák.

Hogy ez iskolák minő eredménnyel működtek a felállításuk után eltelt félszázad után is, azt megismerhetjük azoknak az idegen íróknak tudósításaiból, akik a XVIII. század végén és a XIX. kezdetén a két román (fejedelemségben uralkodó állapotokat igyekeztek megismertetni a nyugati nemzetekkel.

Raichevich volt osztrák konzul 1788-ban Nápolyban megjelent művében azt írja, hogy a görög tanítók általában véve nagyon tudatlanok. Ízlés és ismeret nélkül való egyének, kik egész életükben aprólékos grammatikai pedánskodással foglalkoznak. A szász nemzetiségű Wolf 1805-ben Nagyszebenben megjelent könyvében² akként nyilatkozott, hogy a görög tanítók közül a századik sem tudná becsületesen és értelmesen kommentálni a legegyszerűbb görög klasszikus író sem.

Ilyen iskolai és közművelődési állapotok voltak a múlt század

¹ Osservazioni storiche e politiche intorno la Valachia e la Moldavia. Napoli 1788.

² Beiträge zu einer statistisch-historische Beschreibung der Moldau.

kezdetén a két román fejedelemségben, mikor Lázár György 1816-lum Nagy-Szebenből Bukarestbe költözött.

De ki volt Lázár György?

Moga, nagyszebeni gör. keleti román püspök 1811-ben négy végzett theologust küldött felsőbb tanulmányokra Bécsbe, hogy az általa felállított theologiai szemináriumnak kellő képesíttségű tanárai legyenek. Ezek között volt Lázár György is, aki alsóbb iskoláit Nagyszebenben, a jogot pedig Kolozsváron végezte. Bécsbe menvén, a theologia mellett a mérnöki tudományokat is hallgatta. 1814-ben visszatért Nagyszebenbe, hol pappá szenteltetvén, a theologiai szemináriumhoz Moga püspök tanárrá nevezte ki. Két év múlva püspökével meghasonlott és Nagyszebenből Bukarestbe költözött.

A földbirtokviszonyok ebben az időben meglehetősen zavarosak voltak Oláhországban. A birtokosok ennek következtében egyre jobban kezdték érezni valami kataszterfélének a szükségét. Egy-néhányan egy-egy Oláhországba vetődött német, vagy magyar mérnökkel felmérték birtokaikat és meg is csináltatták azoknak térképeit. A többiek is szerették volna ezt tenni, de nem voltak hozzáértő emberek. Lázár György egy románnyelvű földmérői tanfolyam szervezésére tervet készített, s azt jóváhagyás végett benyújtotta az iskolák igazgatóságához (eforia scoalelor).

E tanfolyam némi nehézségek legyőzése után, Lázár György vezetése mellett, a Szent Száva kolostorban meg is nyílt Első hallgatói a bukaresti görög iskolák végzett tanulói voltak, sőt azoknak egynémelyik román nemzetiségű tanítója is. Lázárnak egy-néhány tudósabb bukaresti férfiuban segítőtársai is akadtak, akik példáján felbuzdulva, románnyelvű filozófiai, történet- és természettudományi előadásokat tartottak. Ez iskola tanulói közül későbben többen Francia- és Olaszországba mentek főiskolai tanulmányokra.

Ez volt az első kísérlet Oláhországban az akadémiai oktatás meghonosítására. Ez iskola megalapítása után öt évvel, kitört (1821-ben) a Tudor Vladimirescu-féle parasztfelkelés. Ennek és a nyomába lépő Ipsilanti-féle zavaroknak következtében ez iskola megszűnt. Lázár e miatt való elkeseredésében visszatért Erdélybe, szülőfalujába, Szeben vármegye Felek nevű községébe, ahol 1823-ban, 43 éves korában elhunyt.

Tanügyi programját „Povatuitoriulu Tinerimei” (Az ifjúság tanácsadója) című művében fejtette ki, amely azonban csak halála után, 1826-ban jelent meg a budai Egyetemi nyomdában. Szobra, mint a románnyelvű iskolázás megalapítójáé, ott áll a bukaresti egyetem épületével szemben.

Ezzel egyidőre esik Moldvában Asaki Györgynek hasonló kísérlete, aki 1812-ben Jaşiban alapított ilyen földmérői iskolát. Egy pár év múlva, mikor elégséges számú földmérőt nevelt, iskoláját megszüntette.

1820-ban Moldva tudós metropolitája, Venjámín, elhatározta, hogy a felügyelete alatt álló sokolai (Jasi egyik külvárosa) papi szemináriumot Asaki segítségével akadémiává fejleszti. Tervét a fiatalabb boér nemzedék egyik legműveltebb tagja, Ntunza Mihály is támogatta. Asakit Erdélybe küldöttek, hogy onnan u soeolai főiskola számára képzett tanárokat hozzon, mert ilyenek abban az időben Moldvában nem voltak. Asaki Erdélyből – Balásrfalváról – négy tanárt vitt Jasiba.

Az Ipsilanti-féle zavarok Moldovában is feloszlatták a soeolai iskolát. A porta elnyomta az Ipsilanti-féle mozgalmat, amely teljesen görög mozgalom volt. Ennek oktatásügyi tekintetben az a hatása volt, hogy a porta a görögökön megbosszulandó magát, a görög tanítást és tanítókat kitiltotta a román fejedelemségek iskoláiból.

Ez időben tört ki az orosz-török háború, amely 1829-ben a drinápolyi békével végződött. E békeszerződés értelmében Oroszországnak joga volt a román fejedelemségeket mindaddig megszállva tartani, míg a porta ki nem fizeti a 10 millió arany hadisarcot.

Ez orosz okkupáció eredménye volt az úgynevezett „Regulament organic”, amellyel a két román fejedelemség közigazgatása újra szerveztetett. Ennek következtében a közoktatásügy szervezését és fejlesztését is újra munkába vették, amit lehetővé tett az is, hogy a két új fejedelem: Ghica Sándor Oláhországban és az akadémiai jellegű soeolai iskola egyik megalapítója, Sturdza Mihály Moldovában műveltség és tudományszerető férfiak voltak.

A Golescu György vezérlete alatt álló oláhországi ifjabb boér nemzedék politikai programjának egyik pontja volt Lázár iskolájának akadémiai jelleggel való visszaállítása. Vissza is állították Lázár egyik tanítványának és segítőtársának, Radulescu Heliadnak vezetése mellett. Tanerőket számára Erdélyből vittek. Nagyobb jelentőségre azonban ez az iskola nem emelkedett.

Sokkal szerencsésebb volt a jasi-i akadémia, amelyet a „Scoala Vasiliana”-ban új életre keltettek, amely egy gimnáziumból és egy tanítóképzőből állott. Ebben az alakjában működött 1835-ig, mikor Sturdza Mihály fejedelem újabb tanárokat hívott be Erdélyből és Magyarországból, s azt kibővítve egy kétéves bölcsészeti és egy ugyancsak kétéves jogi tanfolyammal, akadémiájellegűvé tette.

Ez akadémia kiválóbb tanulói közül többen külföldi, francia és német egyetemeken folytatták tanulmányaikat, s onnan visszatérve, közülük egynehányan tanárai lettek az akadémiának. Így a többek között Ghica János a nemzetgazdaságtan, Kogalniceanu Mihály a történelem tanára. Mindketten a román előkelő társadalom olyan fiai, kik később hazájuk történetében előkelő szerepet játszottak. E fiatal tanárokat a Francia- és Németországban töltött tanulmányi évek, hol származásuknál és vagyoni helyzetüknél fogva, az előkelőbb társadalmi körök életét és gondolkozásmódját

is megismerhették, szélesebb látókörűekké és egyetemesebb műveltségűekké tették, mint erdélyi származású tanáraik és később kar társaik voltak, de lelkükben az az erős nemzeti érzés, nagyranézó tüzes fajszeretet, amely az erdélyi tanárok tanítását áthatotta, nemcsak megmaradt a maga egészében, hanem megacélosodott és aktívvá is lett.

2. Az Academia Mihaileana közművelődési és politikai hatása.

Az erdélyi származású tanárok szerepe az Academia Mihaileanán. Ez iskola tanárai teremtik meg először az irodalmi és később a politikai dákóromanizmust. Kogalniceanu tanári és irodalmi működése. Az új és a régi román nemzedék összehasonlítása Széchenyi és Wesselényi észrevételeinek segítségével. Az Academia Mihaileanát az orosz kormány parancsára bezárják.

Lahovary Sándor, Románia külügyminisztere 1894-ben, felelve az ellenzék vezéreinek azokra a vádjaira, amelyeket az ügynevezett „erdélyi kérdés”-ben a kormány ellen hangoztattak, a következőket mondotta:

„A Kárpátokon túl lakó románok nálunk menedékre találtak. Tárt karokkal és nyílt szívvel fogadtuk tűzhelyeinken. Minden életpályát megkönnyítettünk számukra, – sőt még többet tettünk – megengedtük, hogy tanintézeteinket elfoglalhassák és a román nemzetnek még fiatal lelkét és elméjét átalakíthassák.”

A romániai és magyarországi románság között az érzelmi, szellemi és politikai kölcsönösség eleven érzése ez akadémiai jellegű iskolák alapításával való kísérletezésektől kezdődik, azaz 1830-tól 1840-ig, teljessé pedig az 1840-1848-ig terjedő időszakban fejlődik ki. „Az erdélyi románoknak összes életereje – mondja Jorga tanár – (Calendarul Ligii pentru anul 1909. 59., 60. lap) és kultúrája ez időszakban hozzánk költözött. Erdély esze akkor Bukarestben és Jasiban lakott... De csakhamar elérkezett annak is ideje, hogy visszafizessük Erdélynek tartozásunkat. A nemzeti mozgalom az irodalomból a politikába ment át. Ekkor a román öntudat kifejlesztésének terén egy óriási egyéniség támadt Kogalniceanu Mihályban.”

Ez a Kogalniceanu Mihály 1843 november 24-én, amikor ezen a jasi-i Academia Mihaileana-n elfoglalta történeti tanszékét, megnyitó előadásában e szavakat mondotta: „Hazámnak tekintem azt az egész területet, melyen románul beszélnek és nemzeti történelemnek az egész Moldova történetét, úgy, amint az akkor volt. mielőtt szétszakíthatott volna. Oláhországot és erdélyi testvéreinkét.”

Folyóiratát, amelyet megindított, „Dacia literara”-nak nevezi, – kifejezni akarván e címmel mindazon területeknek nemzeti és politikai együvértartozandóságát, amelyek különböző államok részei ugyan, de amelyeken románok laknak. – Ily módon jelentkezik nemcsak tudományos és irodalmi, hanem politikai törekvés gyanánt is az „Academia Mihaileana” tanárainak és tanulóinak elme-

jében, mint nemzeti törekvéseiket vezető és tüzelő gondolat a dako-romanizmus.

Az „Academia Mihaileana”-nak élete csak rövid ideig tartott. 1847-ben megszüntették, még pedig az orosz cári kormány parancsára, amely nem tűrhette, hogy az általa megszállva tartott szomszéd tartományban olyasféle főiskola legyen, amelynek tanári karában és ifjúságában a németországi egyeteméhez hasonló szellem uralkodik.

Ez akadémia éppen most említett tanára, Kogalniceanu Mihály, 43 évvel később, 1890-ben tartott akadémiai beszédében a következőket mondotta:

„Németország annyi férfival való érintkezésemnek köszönhetem, hogy szerencsés alkalmam volt elmémet gazdagítani azon újító eszmékkal, amelyek akkor Németország értelmiségét lelkesítették. A berlini egyetemnek, e második édesanyámnak, s annak a példának, melyet a német haza iránt való szeretet adott, s amelyet én megtaláltam a német társadalom minden rétegében, köszönhetem román hazám iránt való szeretetemet, s azt a szabadelvű szellemet, amely lelkesített életem minden cselekedetében. A német kultúrának, a berlini egyetemnek, s azoknak a német férfiaknak és nagy hazafiaknak, kik Németország egységén és felemelésén dolgoztak, köszönöm nagyobbbrészt mindazt, amivé lettem hazámban, mert a német hazafiság tűzhelyénél gyúlt meg az én román hazafiságom.”

A bukaresti román tudományos akadémia könyvtárában 1892-ben egy egykorú képet láttam azon ad hoc divánról – országgyűlésről – mely 1830-ban Kiselef orosz tábornok elnöklete alatt, hivatva volt a „Regulament organic” alapelveit megállapítani és elfogadni. Az összes boérság, két fiatal oroszos egyenruhája katonatisztet kivéve, mindnyájan fejükön isiikkel (törökös főveg) s káftánba öltözve ültek körül a tanácskozással. Igazi török diván, igazi ázsiai alakok. Ezek voltak azok az előkelő román boérok, kiknek hátramaradottságáról és szolgálalkúségéről, szemben a török basákkal és az orosz főtisztekkel, a velük való érintkezésben szerzett tapasztalatai alapján, Széchenyi István nem éppen kedvező módon nyilatkozott.

A haladás azonban oly gyors, hogy ez ad hoc diván után alig múlt el egy évtized és Wesselényi Miklós „Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében” című 1843-ban megjelent művében már a következőképpen nyilatkozott: „Fognak-e nemzetileg egyesülve, polgári életet élni és mikor? Európa kétes viszonyaitól s oly eseményektől függvén, a jövő homálya borítja. De ezen képtelennek éppen nem nevezhető kilátás honszeretet és nemzeti buzgalom által biztos reménnyé lett. Nagyok és messzevágók azok a tervek, melyeket szemük előtt forgatnak s munkáson érlelnek Oláhország és Moldova fiai, kiknek egyrésze között sokkal több műveltség létezik, s kiket az újabb kor sokkal inkább meghatott, mint azt sokan gon-

doljuk.” Széchenyi az apákkal beszélt, Wesselényi pedig” a fiúkkal volt ismerős.

Ez a több műveltség és ez az újabb kor szelleme által való meghatottság eredménye volt az Academia Mihaileana működésének s annak a szellemnek, amelyet e főiskola erdélyi származású tanárai, s ugyanott tanárokká lett tehetséges tanítványaik meghonosítottak. Ez a több műveltség, ez az újabb kor eszméi által való meghatottság nem tetszett a román fejedelemségek akkori parancsoló urának, az orosz cári hatalomnak, s azért kellett a jasi-i Academia Mihaileana kapuinak bezárulni a román értelmiség tanulni vágyó fiai előtt.

3. Az 1864-iki törvénnyel felállított két román egyetem szervezete.

Az 1848-i román forradalom következtében e főiskolák megszűnnek. Az ötvenes évek elején többnyire erdélyi tanárokkal visszaállítják. A fejedelemségek egyesülése után két egyetemet állítanak fel Bukarestben és Jasiban. Az 1864-i közoktatásügyi törvény azon részének ismertetése, amelyik a főiskolákra vonatkozik. Az egyetemi karok, tanácsok, dékáni, rektori hivatalok szervezése. A tanárok alkalmazása. Pályázati vizsgálat. Kinevezés. Fegyelmi eljárás. Az 1864-i törvény csak kereteit állítja fel az egyetemi oktatásnak. A kiegészülés és a teljesség későbbre marad a közbejött politikai akadályok miatt.

Az Academia Mihaileana megszüntetése után egy évvel, 1848-ban, a két román fejedelemségen is végigsöpört az európai forradalom viharos fürgetege. Ezekre is ráfeküdt 1849 után a diadalmaskodó európai reakció. Az ötvenes évek elején visszaállították Jasiban az akadémiát, valamint Bukarestben a Szent Száva kollégiumot. Mind a kettőbe ismét erdélyi tanárokat hoztak. Közöttük az 1848/49-i magyarországi román mozgalmak egyik vezéregyéniségét. Így Jasi-ba Barnutiu-t, Bukarestbe Papiu Ilariont. Azonban egy évtizednek kellett még eltelnie, s a két román fejedelemségnek egyesülnie, míg az Academia Mihaileana és a Szent Száva kollégium alapfalain felépülhetett az egyesült román fejedelemség két egyeteme. Egyik Bukarestben, a másik Jasiban.

1864 őszén hozta meg Kománia parlamentje az újjászületett román állam közoktatásügyét szervező törvényt. (Lege asupra instructiunii a principatelor unite-romane. Editiune Oficiale. Bucuresci. Impriméria statului 1865.) S ugyanez év november 25-én szentesítette Cuza fejedelem Cretulescu igazságügyi és vallásközoktatásügyi miniszternek ellenjegyzése mellett.

Az egyetemi oktatás szervezéséről e törvény IV. fejezete intézkedik a 249. §-tól kezdődően. E § kimondja, hogy az egyetemek négy tudományi karból: jogi, orvosi, bölcsészet-irodalmi és mennyiségtan-természettudományi karokból állanak. A következő §§-ok felsorolják azokat a tudomány-szakokat is, amelyeknek tanzékei felállítandók. Mellőzve a jogi és az orvosi kart, csak a böl-

csészeti és mennyiségtan-természettudományi karok törvényben megjelölt tanszékeit vélem szükségesnek felsorolni:

A bölcsészeti karon a következő tanszékek állítandók fel: 1. pszichologia, logika, metaphisika; 2. erkölcsstan és aesihetika; 3. a bölcsészet története; 4. egyetemes történelem; 5. a történelem bölcseselete; ; 6. latin és hellén irodalom; 7. az antik és modern irodalom története; 8. paedagogia és didaktika.

A mennyiségtan-természettudományi karon: 1. elemi mennyiségtan; 2. felsőbb mennyiségtan: differenciális és integrális számítás; 3. elemi és rationalis mechanika; 4. leíró mértan; 5. elméleti földmérés és csillagászat; 6. lineáris rajz és topográfia; 7. fizika; 8. általános vegytan; 9. ásványtan és földtan; 10. állattan; 11. élettan; 12. növénytan.

Az egyes karok működési köre a tudományszakok o felsorolásával csak általánosságban van meghatározva, mert minden egyes kar köteles elkészíteni a maga szabályzatát, mely részletesebben, fogja felsorolni a fennebb megszabott kereteken belül, hogy minő kiegészítő tanfolyamokat, előadásorozatokat kell még szervezni az egyes karok szükségleteinek és az ország anyagi erejének tekintetbevételével.

Az oktatás ideje az orvosi karon 5 év; a többiekén 3-3 év. A mennyiségtan-természettudományi karokkal kapcsolatosan szervezendők az erdészek és mérnökök képzésére szolgáló tanfolyamok, amelyek egy tőli-két évig tartanak. Akik e tanfolyamokat sikeresen elvégzik, megfelelő oklevelet fognak kapni. E tanfolyamok szervezetét külön szabályzat fogja megállapítani.

Az egyetemek fakultásaira csak olyan tanulók vehetők fel, akik a liceumot (gimnázium) elvégezték, és a befejező vizsgálatot letették. E törvény életbeléptetésétől számított két év elteltéig olyan tanulók is felvehetők rendes hallgatókul, kik a gimnáziumot elvégezték, de a befejező vizsgálatot nem tették le. A tanulók mindenik fakultáson kötelesek az első év végén vizsgálatot tenni, hogy a II. évre *d* elv ehetők legyenek és végül oklevelet csak úgy kaphatnak, ha befejező vizsgálatot (licenciatus) tesznek. Hogy minő tárgyakból és minő módon kell az egyes vizsgálatokat letenni, azt külön szabályzatok fogják megszabni.

Külföldön szerzett oklevelek Komániában csak akkor érvényesek, ha tulajdonosaik a honosító (nostrifikáló) vizsgálatot letették. Doktori oklevelet az egyetemeknek csak orvosi fakultásai adnak, de csak akkor, ha az összes tanszékek betöltésével és az évfolyamok felállításával a fakultás teljessé lesz.

Az egyetem tanárainak összessége alkotja az egyetem tanártestületét. Az egyes karok mellett felállítandó gyakorlati tanfolyamok tanárai nem tagjai az egyetem tanári testületének. Az egyes fakultások élén a dékán áll, aki a tanárokkal együtt alkotja a kari tanácsot. Az egyetem élén a rektor áll, aki az összes fakultások tanáraival együtt, alkotja az egyetemi tanácsot.

A dalain. A fakultások tanárai maguk közül választják a dékánt óh pedig 3 évre, aki újra megválasztható. Állásában a vallás-6h közoktatásügyi miniszter ajánlatára a fejedelem erősíti meg. A dékánnak rendes tanárnak és legalább 30 évesnek kell lennie. Az állás tiszteletbeli. A dékán áll a kar irodája élén. ő állítja össze az egyes vizsgálóbizottságokat és képviseli a kart a hatóságokkal szemben. Ő tesz jelentést a rektornak, vagy szükséghez képest a miniszternek, ha a kar valamelyik tanára részéről valamely rendellenességet vagy hanyagságot tapasztalna, ő szabja ki az ifjúság között az esetleges fegyelmi büntetéseket. A kari tanácsot összehívja, valahányszor szükségesnek tartja, vagy ha a kar három tanára ezt kívánja.

A kari tanács feladata az évi tanterv és órabeosztás megállapítása. Ezt köteles minden évben az előadások megkezdése előtt kellő időben elkészíteni és tudomásvétel végett a közoktatásügyi miniszterhez felterjeszteni. A kari tanács ügyel arra, hogy a törvényt és a szabályzatokat pontosan megtartsák. Joga van az egyetem rektorához, vagy a miniszterhez javaslatokat terjeszteni. Az általa hozott rendszabályok nem hajthatók végre, míg a miniszter meg nem erősítette. A tanév befejezésével a lefolyt év munkásságáról kimerítő jelentést küld az egyetem rektorához.

A karok tanárai maguk közül a rektori állás betöltésére három egyént jelölnek ki, akik közül a miniszter egyet rektori kinevezésre ajánl a fejedelemnek, aki a rektort négy évre nevezi ki. A négy év letelte után újra jelölhető és újra ki is nevezhető. A rektornak román állampolgárnak kell lennie és legalább 8 év óta tanárnak.

A rektor feladata örködni arra vonatkozóan, hogy a főiskolai oktatásra vonatkozó törvények, szabályok és rendeletek miként hajtathatók végre. Joga van megvizsgálni az egyes karok munkásságát, meglátogatni az előadásokat és észrevételeit közölni a dékánokkal s a tanárokkal; tájékozást szerezni magának az előadásokról és a tanulók előmeneteléről s ezekre vonatkozóan, ha szükségesnek véli, a miniszterhez jelentést tenni. A rektornak joga van úgy a kari- mint az egyetemi tanácsot összehívni. Az ő kötelessége a könyvtárak, múzeumok, gyűjtemények és szertárak felügyelete is. Minden iskolai év végén jelentést tesz az egyetem helyzetéről a miniszternek.

A rektor kötelessége összehívni az egyetemi tanácsot és azon elnökölni. Az egyetemi tanács két osztályra oszlik. A kisebb tanácsot a rektor és a karok dékánjai alkotják; a nagyobb, vagy általános tanácsot a rektor elnöklete alatt az egyetem összes tanárai alkotják, de csak a rendes és véglegesen kinevezett tanároknak van határozati joguk, – a többieknek csak tanácskozási joguk van.

A kisebb tanács összeül valahányszor a rektor hivatalból összehívja, vagy a dékánok többsége kívánja. Hatásköre kiterjed arra, hogy a törvényeket és a szabályokat miként alkalmazzák és hajtják végre az egyes karok, – továbbá az általános fegyelemre

és minden olyan kérdésre, amely az egyes fakultásokat egységesen érdekli. A kisebb tanács határozatai csak akkor hajthatók végre, ha azokat a miniszter jóváhagyta.

A nagytanácsot a rektor hívja össze hivatalból vagy a miniszter felhívása, vagy pedig a kisebb tanács határozata értelmében. E tanács hatáskörébe tartozik minden olyan adminisztratív vagy fegyelmi kérdés, amely az egész egyetemre tartozik. Joga van a miniszter elé javaslatokat és indítványokat terjeszteni. Határozatai csak akkor hajthatók végre, ha a miniszter jóváhagyta.

A tanárok kinevezése pályázati vizsgálat kiállása alapján történhetik. Ha egy tanszék megüresedik, arra a hivatalos lapban pályázatot hirdetnek. A közoktatásügyi miniszter a rektorral egyetértően összeállítja a pályabírószámot és pedig a következő módon: négy tag az illető tudománykar tanárai közül és pedig sorsolás útján. Ha a tanszék a bukaresti egyetemen üresedett meg, akkor a jasi-i egyetem megfelelő karának tanárai közül; ha a jasin egyetemen, akkor a bukaresti egyetem illető karának tagjai közül két tag a közoktatásügyi tanács olyan tagjai közül, akiknek tudományszaka egyező az illető egyetemi karéval, – két tagot delegál a miniszter, vagy a semmitő törvényszék vagy a legfőbb orvosi, vagy technikai tanács.

A pályázati vizsgálat három zárthelyi írásbeli dolgozattól és a vizsgálóbizottság előtt tartandó szóbeli előadásból áll. Az írásbeli vizsgálati dolgozat terjedelme nem lehet nagyobb, mint az egy órás szóbeli előadásé. A jelöltek úgy az írásbeli, mint a szóbeli tételeket sorshúzás útján kapják meg. A tételeket mindig egy gyermek húzza ki és pedig az írásbeli tételeket közvetlenül a vizsgálat kezdete előtt, a szóbeli előadásra szolgáló tételt pedig 24 órával előbb. Az urnának, amelyből a tételek kihúznak, az összes tananyagot tartalmazó tételeket magában kell foglalnia. Ellenkező esetben az egész eljárás semmisnek tekintendő.

A bizottság a pályázati vizsgálatról jegyzőkönyvet vesz fel és azt a dolgozatokkal együtt a miniszter elé terjeszti. A dolgozatok név nélkül a vizsgálati jegyzőkönyvvel egyetemben a hivatalos lapban közzétételnek. A miniszter a legjobban minősített pályázót terjeszti kinevezésre a fejedelem elé. A kinevezés mindig ideiglenes. A nyertes a kinevezés után az ország alkotmányára és a fejedelem hűségére esküt tesz.

Fegyelmi eljárás. Ha a tanár nem teljesíti kötelességét, vagy olyan magaviseletet tanúsít, amely állásával nem egyeztethető össze, fegyelmi vétséget követ el s annak súlyossága szerint megintésben, vagy büntetésben részesül. Ez utóbbi lehet pénzbüntetés, felfüggesztés, vagy elbocsátás. A büntetést csak akkor lehet alkalmazni, ha az egyetemi tanárokból sorshúzás útján összeállított öt tagú bizottság a megtartott fegyelmi vizsgálat eredményeképpen azt javasolja. E bizottságot a bukaresti egyetem tanárai számára a jasi-i egyetem tanáraiból állítják össze és vice versa. A pénz-

büntetés egy havi fizetés összegénél nem lehet nagyobb. A felfüggesztés három hónaptól feljebb is terjedhet, de csak akkor lesz érvényig, ha a miniszter a fegyelmi bizottság határozatát jóváhagyta. Az elbocsátás érvényességéhez pedig a fejedelem megerősítése szükséges.

Ily módon szerveztetett ezelőtt 61 évvel Románia két egyeteme.

A két egyetem törvényes keretei készen voltak, de azoknak kellő betöltését nemcsak a még nagyon fiatal román állam anyagi segélyforrásainak elégtelensége, hanem a zavaros politikai viszonyok is akadályozták. Az egyetemek tanári kara még alig volt kinevezve, mikor fejedeleválság következett be. Az ismertetett törvény szentesítő jót, Cuza fejedelmet 1866 február 11-én a román hazafiak államcsinyje lemondásra kényszerítette. Csak miután Hohenzollern-Sigmaringen Károly herceg, mint Románia alkotmányosan megválasztott fejedelme elfoglalta a trónt, lehetett szó a két egyetem továbbfejlesztésének megkezdéséről.

4. Az új egyetemek hatása Románia szellemi éleire.

Maiorescu Titus kritikája az egyetemek tudományos munkásságáról. A Maiorescu vezetése alatt megalakult Junimea nevű tudományos és irodalmi kör tagjainak harca a régi latinista iskola ellen. A harc a junimisták győzelmével végződött. Az egymást követő kormányok következetesen javítgatják az 1864-i törvény hiányait. Spiru Haret jelentése, A múlt század végén a két román egyetem nyugati színvonalon álló főiskolává lett. Ez egyetemek népessége ez időszakban.

Ez egyetemek megalapítása után három évvel a jasi-i egyetem egyik fiatal tanára, Maiorescu Titus a következőket írta:

„Mielőtt néptanítóink lettek volna, falusi iskolákat állítottunk; mielőtt képzett tanárokkal rendelkezünk volna, gimnáziumokat és egyetemeket alapítottunk és így meghamisítottuk a közoktatásügyet. Mielőtt az iskola falain felülemelkedő kultúránk lett volna, román Athenaeumokat alapítottunk; mielőtt csak árnyéka is lett volna nálunk az igazi tudományos munkásságnak, román tudományos akadémiát létesítettünk nyelvészeti, történelem-régiségtani és természettudományi osztályokkal és így meghamisítottuk az akadémia eszméjét. Látszatra és külső formákra nézve Románia ma rendelkezik a nyugati civilizációnak majdnem minden eszközével. A valóságban azonban mindezek élettelen külsőségek, alap nélkül való követelődzések, üres díszítmények, igazság nélkül való illúziók s ennek következtében a magasabb társadalmi osztályok kultúrája érték nélkül való semmiség s a szakadék, amely a néptől elválasztja, napról-napra mélyebb lesz.”

A szigorú vád, az egyetemekre alkalmazva az, hogy csak formájában, külsőségeiben egyetem, de hiányozván az igazán tudós tanári kar, lényegében nem egyéb, mint a tudományos főiskola gondolatának meghamisítása.

A fejlődésben visszamaradt nemzetek, ha a művelődés útjára

lépnek, rendkívül súlyos dilemma elé kerülnek. Vagy kénytelenek a civilizált népek művelődési formáit egyszerűen átvenni, hogy azoknak segítségével gyorsabban és könnyebben részeseivé legyenek a civilizációnak, vagy pedig a műveltség elemein kezdve, megpróbálkozni a fokozatos lassú haladás megvalósításának eddig még sehol sem sikerült feladatával. Az előbbi az elsietés, az utóbbi a lekésés veszedelmével szokott járni. A mi kulturális fejlődésünk szerencsésebb, folytonosabb és egyenletesebb volt, mint keleti szomszédainké, de azért e dilemmával 1867 után is igen sokszor állottunk szemben.

E veleszületett gyengeségek ellenére is az újonnan felállított két egyetemnek igen jótékony hutása mutatkozott csakhamar a román művelődés és tudományos haladás előmozdítása körül. Ebben az érdem elsősorban a jasi-i egyetem azon fiatalabb tanáraié, akik Maiorescu Titust ismerték el szellemi vezérüknek.

A fiatalabb egyetemi tanárokból, továbbá a jasi-i liceum és tanítóképző-intézet tanáraiból, a fiatalabb boérek külföldi egyéniét végzett egynéhány tagjából, ügyvédekből, orvosokból, írókból stb. „*Junimea*” (ifjúság) név alatt egy kisebb tudományos és irodalmi kör alakult, amely „Convorbiri literare” (irodalmi beszélgetések) cím alatt folyóiratot is adott ki s amely a két arcvonalon vette íel a küzdelmet.

Elsősorban a Sinkai-Maior Péter és Klein-féle latinista irány ellen, amely a tisztavérű rómaiság címén a román nyelvet valami mesterségesen csinált olyan korcs latin nyelvvé akarta átalakítani, amelyből a latinul nem tudó román vajmi keveset értett s amely irányzatnak Balásfalván Cipariu kanonok, Jasiban Barnutiu, Bukarestben pedig Trebonian Laurian voltak a képviselői.

E tudományos iskolának nyelvészeti és történettudományi elméletét Barnutiu a következőképpen fogalmazta meg: A római származásnak, a római nyelvnek, a római szellemnek, a római vérnek, – egyszóval a román egész lényének fel kell lázadnia azon hallatlan igazságtalanságok miatt, melyeket a rómaiak ivadékaik századokon át kénytelenek voltak túrni. Az egész irodalmi tevékenység arra való, hogy ennek a megbotránkozásnak energikus kifejezést adjon. Aki ezt tagadja, áruló; aki olyan igazságot mond, amely ezzel ellenkezik, szintén áruló és aki olyan dolgakkal foglalkozik, amelyeknek ehhez semmi közük, eltévelyedett.

E tudományos álláspont kritikáját Maiorescu a „Convorbiri literare”-ban a következőkben foglalta össze:

Sinkai, Maior Péter meghamisították a históriát. A Budai Szótár szerkesztői és Trebonian Laurian meghamisították a román etimológiát. Igazán vaknak kell lenni, aki nem látja, hogy a román nemzetiség épülete nem helyezkedhetik el oly alapokon, amelyeknek közepén fekszik a hamisság. Utóvégre is kénytelenek vagyunk azt kérdezni ez uraktól: vajjon hiszik-e, hogy van a tudománynak

olyan nemzetisége, amely képes a tévedésből igazságot csinálni csupán azzal, hogy e tévedés román szerzőtől származik? Vagy például a bukaresti tudományos akadémia, mely bármely művelt országban csak a követelődző tudatlanságnak volna középpontja, lehet-e igazi gócpontja a tudománynak, legalább ameddig a Dimbovica habjai folynak? – Hogy Cipariu nyelvészeti theoriái, melyek minden nyugati filológus előtt nem lennének egyebek a tévedések hosszú sorozatánál, jók és helyesek lehessenek akár csak a két Küküllő közén is? Hogy Barnutiu közjoga, mely még egy oly jogász előtt is, ki csak a jogtudományok elemeibe van beavatva, nem egyéb, mint szövedéke a téves interpretációknak s a megbocsáthatatlan tudományos konfúzióknak, legalább a Bahlui partján lehetne a román jog törvényábrája?”

Másodsorban állást foglalt azon felületes műveltség ellen, amely terméke volt a román értelmiség franciát-majmoló művelődési törekvéseinek, amelyet a román társadalom egy későbbi kritikusa, Gherea-Dobrogeanu egyik tanulmányában a következőképpen jellemez: „1848-ban a mi keleties társadalmi életünk formái összeütközésbe jöttek a nyugatiakkal s ez utóbbiak győzedelmeskedtek. De ebből a győzedelemből oly politikai formák származtak, melyek a legtöbb esetben csak üres formák maradtak nagyon kevés igazi európai tartalommal, ami az eszméket, elveket, különösen a szokásokat illeti, mert azok nem szoktak gyorsan változni – hisz gyakran a rossznak nagyon is tartós élete van – és a párisi cylinder néha olyan keleti elvekkal és gondolatokkal telt fejet föld, mint a fez, vagy az isiik s a frakk éppen olyan primitív érzületű szívet takar, mint a kaftán.”

Ez a harc, mely a múlt század hetvenes éveiben folyt le, mindkét részről kíméletlen, szenvedélyes és hosszantartó volt, de úgy az irodalomban és a tudományban, mint az oktatásügyi politikában a junimisták győzedelmével végződött.

A múlt század nyolcvanas éveinek elején Sturdza Demeter közoktatásügyi miniszter, ki maga is igen tudományos férfiú volt, különösen a numismatika terén tűnt ki, – a bukaresti egyetem egyik fiatal tanárát, Spiru Haretet bízta meg az ország közoktatásügyének tanulmányozásával. Jelentése a román közoktatásügynek es így az egyetemi oktatásnak is – összes gyengeségeit feltárta és okozója lett egy évtizedig tartó, szenvedélyes, de általában elég magas színvonalú közoktatásügy politikai és pedagógiai eszmecserének és vitatkozásnak arravatkozóan, hogy miként lehetne legcélszerűbben újraszervezni Románia közoktatásügyét?

Addig is azonban, míg ez az általánosan óhajtott reform létrejöhett volna, részleteiben az 1864-i egyetemi szervezeten igen sok üdvös változtatást és javítást végeztek s ennek következtében a múlt század utolsó évtizedében Románia két egyeteme, különösen a bukaresti, az európai értelemben vett főiskolai oktatás követelményeinek is megfelelő egyetemeknek voltak tekinthetők. A buka-

resti egyetem, hallgatói számát tekintve, a múlt század utolsó évében Európa legnépesebb egyetemei sorába tartozott. E század elején már 4460 hallgatója volt, köztük 2634 joghallgató. Volt 77 nyilvános, 69 rendkívüli és segédtanára. A jasi-i egyetemnek ugyanakkor 834 hallgatója, 53 rendes és 45 rendkívüli és tanársegéde volt.

Aki a román egyetemeknek most ismertetett 1864-i szervezetét figyelmesen megvizsgálja, azonnal észreveszi, hogy az közelebb áll a francia, mint a német egyetemi szervezethez. A francia főiskolai oktatáshoz, mint eszményképhez való hasonlóságra, sőt azonosságra való törekvés még jobban szembeötlik, ha az egyes karok szervezeti szabályzatait, a tanítás módszereit, a vizsgálati eljárásokat és az egyetemi intézetek berendezéseit vizsgáljuk.

Az egyetemek tanári kara is, alapításuktól kezdve egészen napjainkig, túlnyomó többségben a francia, vagy belga egyetemeken – elsősorban a párisin, szerezték meg magasabb tudományos kiképeztetésüket. Mestereik és eszményképeik úgy a tudományban, mint a tanításban a francia egyetemek tanárai voltak. De mindig voltak köztük egynéhányan és pedig nem a legértéktelebnek, akik német egyetemeken, a német tudományos munkásság módszereit elsajátítva, lettek tudósokká. Ezek rajta voltak, hogy a román egyetemek napirendre kerülő reformjában a német egyetemi oktatás nagy elve: a tanítás és a tanulás szabadsága is mentől nagyobb mértékben érvényesüljön, úgy hogy Románia két egyeteme felsőbb fokú szakiskolákból igazi tudományművelő és továbbfejlesztő egyetemekké legyenek.

5. Az 1898-iki egyetemi reform.

Az 1898-i egyetemi reform nagyon mérsékelt volt. Igyekezett a román egyetemeket közelebb hozni a német egyetemekhez. Az éltérés a tanárok kinevezésének rendszerében volt. Jón Bogdán bírálata az új kinevezési rendszerről. Mindazáltal nagyon üdvös volt a tudományos színvonal emelkedésének szempontjából. Előmozdította ezt a törvényhozás bőkezűsége, mely felszerelte, különösen a bukarestit, a szükséges intézetekkel. A jasi egyetem mostoha sorsa, szemben a bukaresttel.

Az egyetemek reformja Romániában csak a múlt század végén, 1898-ban került napirendre. Akkor, mikor a már említett jelentés szerzője, Spiru Haret közoktatásügyi miniszterré lett. Ez az 1898-i reform egyáltalán nem volt valami nagyon radikális reform. Mindössze is annyi történt, hogy a román egyetemek szervezetét közelebb hozta a németországi egyetemek szervezetéhez.

A brassói származású Jón Bogdán, a bukaresti egyetem volt szláv filológiai tanára 1911-ben Spiru Haret 60. születési évfordulójának megünneplése alkalmával kiadott „Emlékkönyv” 680. és következő lapjain az 1898-i egyetemi törvényt az alábbi szavakkal jellemzi:

„A legnagyobb különbség az 1864-i és az 1898-i egyetemi törvények között a tanárok kinevezésének rendszerében van. Azok

a visszásságok, amelyek eredményei voltak a pályázati vizsgálatok rendszerének, általánossá tették azt a felfogást, hogy ezzel a rendszerrel szakítani kell. Azok a tanárok, akik német egyetemeken végezték tanulmányaikat és így jártasok voltak a német tudományosságban – ezekhez tartozott Spiru Haret munkatársa e törvényjavaslat megalkotásában, Dumitrescu – Jasi is (a bukaresti egyetemen a pedagógia tanára) abban a meggyőződésben voltak, hogy legjobb a német egyetemi rendszer, amely Németországban olyan szép gyümölcsöket termett”.

„Azok a tanári kinevezések, amelyek az új törvényben megállapított módozatok mellett történtek, általában szerencsésebbek voltak, mint az előbbieket. Ma már kevés olyan egyetemi tanár van, aki nem írt semmit, vagy nem is akar írni, hanem megelégszik azzal, hogy mások eredményeit anélkül, hogy a magából is valamit hozzátenne, közölje tanítványaival. Különösebben a bölcsészettudomány- és a természettudomány-mennyiségtani karokon foly azóta intenzívebb tudományos munka, sőt ha kisebb mértékben, de a többi karokon is.”

„Az 1898-i törvényeknek olyan káros eredményei is voltak, amelyekre megalkotói nem gondolhattak. Nagyon kedvezőtlen hatással volt a törvénynek az a rendelkezése, amely szerint a jelölést nem egy szakemberekből álló szűkebb bizottság, hanem egy szélesebbkörű bizottság ejtette meg, amely nemcsak az illető fakultás összes rendes tanárait foglalta magában, hanem az egyetemi tanácsnak tagjait is. Ennek következtében gyakran megtörtént, hogy a jelölések sorsát nem az illetékes szakemberek véleménye döntötte el, hanem a politikai érdekből, vagy pajtáskodásból adott szavazatok többsége.”

„Aki ismeri a mi közéletünk viszonyait, az előtt nem titok, hogy minő káros hatással volt egyetemeink tudományos életére a konzervatív-párt két árnyalatának egymással való versengése. Nem akarok részletekre kitérni, egyszerűen csak rá akarok mutatni, hogy akárhányszor olyan eszközök és módok vétettek alkalmazásba, mint a kamarai és szenátusi választásoknál. Szerencsére ezek a káros akciók csak igen ritka esetekben jártak sikerrel.”

„Arra kell törekedni, hogy e törvénynek káros következményekkel járó intézkedései megváltozzanak. Mindenekelőtt ki kellene zárni a jelölőbizottságból az egyetemi tanácsok tagjait, akik nem lévén szakemberek, illetékeseknek nem is tekinthetők. Ha ezek kizáratnak, nem fog megtörténni, ami Jasi-ban legújabbban is megtörtént, hogy csupán politikai és személyes okokból orvosok, jogászok, természettudósok szavazatával kerüljön a szakférfiak illetékes véleménye ellenére a klasszikai filológia tanszékére olyan egyén, akinek erre semmiféle komoly tudományos előkészültsége sem volt. Egy szakemberekből álló bizottságról ilyesmit feltenni is lehetetlen.”

„Nyomtatásban megjelent művei alapján sem lehet senkit

egyetemi tanszékre jelölni, mert e művek igen gyakori esetben tudományos komplikációknál semmi egyebek. Meg kellene kívánni mindenkitől, aki egyetemi tanár akar lenni, hogy *megelőzően* magántanári képesítést szerezzem, úgy, mint az Németországban van, ahol senkisémet lehet egyetemi tanár, aki előbb nem volt docens.”

„Ha a tudományos előkészültségeiket Ilyen módon igazolt jelöltek fölött egy szakemberekből álló szűkebbkörű bizottság dönt, akkor nem fog megtörténni, hogy kellő tudományos előkészület nélkül való egyének jussanak tanszékhez, mint megtörtént közlebről Bukarestben, a régi román jog tanszékének helyénél.”

„Mindenekelőtt a politikai befolyásokat kell eltávolítani az egyetemről. Ezért szükséges lenne eltörölni a törvénynek azt az intézkedését, amelyik az egyetemek képviselőinek a kamarában (képviselőház) és a szenátusban egy-egy helyet biztosít. Az egyetem e két képviselőjének távolmaradása nem fogja leszállítani a törvényhozó testületek egyikének sem színvonalát, de alkalmas lesz arra, hogy a politikai befolyás az egyetem tudományos életében ne éreztesse többé kártékony hatását.”

Bármennyire igaz és a valóságnak megfelelő Jón Bogdánknak az 1898-i egyetemi törvényről annak megalkotása után tizenhárom évvel mondott e bírálata, annyit a tények igazolnak, hogy e törvény a román egyetemeknek fejlődésére igen jó hatással volt és nagyban hozzájárult ahhoz, hogy ez egyetemek egyes fakultásai felsőbb szakiskolákból tudományművelő és fejlesztő egyetemi tudománykarokká legyének.

Előmozdította ezt az is, hogy a törvényhozás nem volt sem érzéketlen, sem fukar, mikor arról volt szó, hogy az egyes tudománykarokat ellássák tudományos intézetekkel, klinikákkal, laboratóriumokkal, taneszközökkel, múzeumokkal és mindenfajta segédeszközzel. Romániában is az történt, ami a legtöbb közép-pontilag kormányzott országban meg szokott történni: az oroszán-rész „mindenből az ország fő- és székvárosa egyetemének jutott s ennek következtében a mostohább sorsú jasi-i egyetem tanárainak túlnyomó többsége tanszékét csak ideiglenes átmeneti állomásnak tekintette a bukaresti egyetem tanszékéhez vivő úton. Állandóan csak az maradt meg Jasiban, akinek nem lehetett reménye, hogy Bukarestbe jusson s így az egyetem tanári kara részben sokat ígérő fiatal tanárokból, részben pedig olyan idősebb tudósokból állott, akik kedvüket veszítették a továbbhaladáshoz, akik tehát megállottak.

Jasi Bukarest mögött mindenben, különösen ami a felszerelést, az alkalmas épületeket, a tudományos intézeteket illeti, amelyek nélkül ma eredményes egyetemi oktatás el sem gondolható, messze elmaradt. A háború alatt felszerelése, gyűjteményei elkallódtak, könyvtárépülete pedig leégett. Három évvel ezelőtt a Rockefeller-féle amerikai bizottság, meglátogatva ez egyetemet,

unnak a véleményének adott kifejezést, hogy előzetesen fel sem mrlu volna tenni, hogy lehessen tudományos főiskola a tudományos oktatás segédeszközeinek olyan hiányosságával, mint a jasi egyetem!

6. Románia harmadik egyeteme Franciaországban.

Az 1864-i törvény intézkedése a külföldi ösztöndíjas tanulókra vonatkozóan. Ez intézkedés eredményei. Románia harmadik egyeteme Franciaországban van. A román tanulók helyzete a francia egyetemeken. Jón Bianu véleménye a románok frankomániájáról. Nagyobbak ennek jó, mint rossz oldalai, különösen politikai tekintetben. E hatás elemzése azon szerepkör ismertetésével, amelyet a románok a francia irodalmi és tudományos mozgalmakban játszanak. Hátrányos helyzetünk e téren a románokkal szemben. Slavici elmélete a régi Magyarország Keletre irányuló kulturális szerepét illetően.

Az 1864-i közoktatásügyi törvény 330. és következő szakaszaiban köteletségévé teszi a kormánynak, hogy évenként egy bizonyos összeget külföldi ösztöndíjakra is felvegyen az állami költségvetésbe, amely összegnek kétharmada olyan fiatal embereknek adandó, akik tanítói, illetőleg tanári pályára készülnek. Csak egyharmada osztható ki a többi fakultások hallgatói között. Ez ösztöndíjaknak volt köszönhető, hogy Eomániának tanítóképző intézeti, liceumi tanári kara javarészeben, az egyetemek tanárai pedig kivétel nélkül külföldi, elsősorban francia, kisebb részben belga vagy német egyetemeken szereztek meg tudományos képesítettségüket. Ez ösztöndíjak száma mindig igen tekintélyes volt, sőt összege is akkora, hogy tulajdonosa valóban anyagi gondok nélkül folytathatta tanulmányait. A világháborút követő években számuk olyan magasra nőtt, aminőre mi magyarok a legmerészebb fantáziával sem gondolhatunk. 1922-23-ban, mikor megelégedetten emlegettük, hogy Párizsban tíz ösztöndíjasunk van, a román állami ösztöndíjasok száma ugyanott 265 volt.

Ez ösztöndíjasoknál sokszorosan nagyobb volt mindig a vagyonos társadalmi rétegek azon fiainak száma, akik külföldön, elsősorban Franciaországban végezték tanulmányaikat. Hivatalosan megállapított adat, hogy Románia technikusainak csak egyharmada került ki a bukaresti technikai főiskoláról. Románia jelenlegi miniszterelnöke, Bratianu Jonel és pénzügyminisztere, Bratianu Vintila, mindketten mérnökök, kik tanulmányaikat a , párizsi École Polytechnique-on végezték. Romániának ilymódon a bukarestin és jasi-in kívül tulajdonképpen egy harmadik egyetem is volt, Franciaországban, amely semmivel sem terhelte meg a román állam költségvetését. Nagy mulasztást követne el az, aki a mai Románia értelmi, erkölcsi és közművelődési állapotainak elemzésével foglalkozva, elmulasztaná e harmadik egyetem hatásának számbavételét

Természetes és érthető dolog, hogy a francia egyetemekre tóduló román ifjúságnak, különösen vagyonosabb részét nem ki-

zárólag a komoly tanulás vágya, és a tudmányszomj vezette, hanem a szokás, divat és az utánzás vágya is. Ez ok miatt az ifjaknak egy része nem tartozol! a francia egyetemek tanuló ifjúságának értékesebb elemeihez. A Franciaországból hazahozott diplomáknak sem volt meg az a nagy tekintélye, amelyet birtokosaik tőlük vártak. A rossz nyelvek azt beszélték, hogy e diplomák olyan hártypapíron vannak kiállítva, amelynek víznyomásos gyári jegye e három betű: B. P. O. = bon pour l'orient, azaz olyan árú, amely csak a Kelet számára való.

„A románoknak a francia kultúrához való természetes vonzalma – írta Jón Bianu, a bukaresti román akadémia főtitkára „A XIX. századbeli román kultúráról és irodalomról szóló taulmányában-szélsőségekbe tévedt, valóságos beteges irányná, monom ániává fajult. Mentül könnyebbé lesz az utazás és mentül nagyobb mértékben szaporodik a vagyon az országban, annál inkább növekszik azon ifjak száma is, kiket – egyik utánózván a másikat – Parisba küldenek. Ez a szerencsétlen külföldre özönlés okozza, hogy a mi vagyonosabb társadalmi rétegünk, melynek egyúttal a legműveltebbnek is kellene lennie, nemcsak nem olvas román írókat, nem segíti a román irodalmat és kultúrát sem erkölcsileg, sem anyagilag, hanem olvas francia regényt, párizsi hírlapot, s ami még ennél is rosszabb, mindennapos házi társalgásában sem használja a román nyelvet, hanem a franciát. Szülők és gyermekek egymással idegen nyelven beszélnek, s ezen a nyelven leveleznek egymással rokonok és barátok. Mikor kényszerítve vannak románul beszélni, akkor azt a szégyenletes franciás románt beszélnek, melyet a legtöbb ügyvéd használ a törvényszéki tárgyalásokon, s amelyet hallhatsz az ország parlamentjében és olvashatsz mindennap a hírlapokban.”

Nincs a világon a romániai román értelmiségnél türelmetlenebb sovínista társadalmi rétege egy másik nemzetnek. Csodálatos, sőt érthetetlen jelenség, hogy ez a maga nyelvét még sem becsüli annyira, hogy a művelt társaságból ki ne rekessze a francia nyelv kedvéért, amelyet az előkelőség, a finomság és a műveltség kritériumának tart, szemben saját édes anyanyelvével. Olyan nép- és tömeglélektani jelenség, amelynek magyarázata igen érdekes problémául szolgálhat úgy a műveltségtörténetírónak, mint a szociológusnak.

Ennek a Bianu és mások által komolyan és ismételten elítélt franko-mániának van azonban egy nagy előnye, amelyet a román hazafiság, a román politika igen nagy haszonnal szokott értékesíteni a maga nemzeti és imperialista törekvései érdekében, különösen velünk szemben.

1894 november havában Párizsban, a „Latin Unió” egyesület bankettet adott, amelyen Türr tábornok felköszöntötte a románokat. Cantili, a román „Liga Culturala” párizsi szekciójának elnöke e felköszöntő által provokálva érezvén magát, a következő módon.

jellemezte a románságnak Olasz- és Franciaországhoz való viszonyát.

„Mi elmentünk Olaszországba és ott eredetünk tündöklő forrásainál újraszületett a mi nemzeti érzületünk. A mi nagy költőnk, Alexandri, ifjúságát Olaszországban töltötte Traján oszlopának lábánál. Szoros barátságban élt Mazzinival és az olasz szabadság összes bajnokaival. Történetírónk, Balcescu, a románok e Micheletje, a déli nap sugaraiban Nápoly szép ege alatt nőtt fel és mikor kegyetlen betegség támadta meg, elvált övétől és elment, hogy Olaszország földjén aludja utolsó álmát, mert holtan is érezni akarta az olasz szabadság fájának újból való kihajtását.”

„Ami pedig Franciaországot illeti... 1830-tól kezdve a román ifjaknak nagy része kereste a szabadelvű eszméknek azt a tűzhelyét, melyet Párizsnak neveznek. A mi legkitűnőbb hazánkfiak, kik közülünk magasan kiváltak, mint Ghica János volt londoni román követ, Alexandri Vazul, ki mint Románia követe halt meg Párizsban, Cămpineanu, Golescu, a Bratianu testvérek és Rosetti, kik Romániában a legnagyobb politikai szereplők voltak, kivétel nélkül mind Franciaországban képződtek. A román szabadelvűséget, a román haza újjászületését mi ez embereknek köszönhetjük.”

„A francia államférfiak, publicisták, történetírók, kiket mindenkor az igazság nagylelkű érzülete vezetett, több ízben kitűnő szolgálatot tettek a román ügynek, támogatván tehetségükkel és ismeretessé tevén a világ előtt nemzetünket. Oly dolog, melyet nem lehet elfelejtenünk. *Regnault* Illés 1855-ben írta meg „A dunai fejedelemségek történetét”-t. *Ubicini* pedig 1856-ban írta meg Románia történetét. Bataillard, Vailant, Colson, Saint Marc Girardin pedig tollaikkal védelmezték nemzetiségünket. Koronája volt mindennek az, mikor a Collége de Francé egy tanára megindult hangon fejezte ki irántunk való részvételét. Ez Michelet volt, az önök nagy és népszerű történetírója, ki rólunk úgy beszélt, mint feláldozott nemzetről s az ő szavai legendaszerű mélységben vésődtek be a román nép lelkébe. Ugyancsak a Collége de Francé tanára volt a nagy történetíró, Quinet Edgár, ki informáltatván egy román leánytól, Asachi kisasszonytól (a felesége volt), nagy szolgálatot tett nekünk kitűnő tehetségével. Nincs egyetlen román, kinek emlékezetébe ne lett volna bevésve, mint életének egyik legszebb epizódja, az az időszak, amikor Quinet Edgár szándékozott közreadni „A románok históriá”-ját és mi, ifjú románok, akik a nyilvános politikai életre készültünk, felhasználtuk az alkalmat arra, hogy legmélyebb hálánknak adjunk kifejezést és ő ekkor azt mondotta, hogy a franciák és a románok egyesülése *bevégezett tény!*”

Ebben az idézetben sok a retorika, sőt a nagyozás is, de azért van benne egy olyan igazság, amellyel szembetalálkozik mindenki, aki a francia közvélemény előtt a magyar igazság

védelmesére szembeszáll azzal a rágalmazó hadjárattal, amelyet a románok évtizedek óta ellenünk folytatnak. Annyi elvitázhatatlan tény, hogy ennek a Bianu által ostromozott franco-mániának megvolt a románokra nézve az a gyümölcsözően jótékony eredménye, hogy a román értelmiség, mint alkotó és munkás elem, is belekapcsolódott a francia tudományos, irodalmi és művészeti mozgalmakba.

Lanson „Histoire de la littérature française” című művének 1139. lapján azt írja: „Legnagyobb entusiastája az életnek Noialles grófnő. Községes technikai eszközökkel és kevéssé biztos eljárással, de a lángész erejével egyikét alkotta meg a mi idők legszebb költői műveinek.” Ez a Comtesse Noialles tulajdonképpen román nő, Anna Cantacuzino hercegnő a jelenkori francia irodalom egyik legnagyobb költőnője. De nem az egyetlen azon előkelő származású román nők között, kiknek neve a legjobb hangzásúak közé tartozik napjaink francia irodalmában.

Nem említve Vacarescu Helént, kinek költeményei majdnem minden francia lírai anthológiában helyet foglalnak, csak arra akarok rámutatni, hogy két évvel ezelőtt tüntette ki a francia akadémia egyik díjával Bibescu Mártha hercegnő „Les huit Paradis” című könyvét. A múlt évben pedig „Le perroque vert” című regényét üdvözölte a francia kritika irodalmi esemény gyanánt. Ezek a főrangú írónők azonban nem lettek hűtlenek nemzetükhöz. Bibescu Márhának „Isvor pays des saules” című könyve valóságos himnusza román hazája földjének, vidékei költői szépségeinek és örökös melancholiájának.

De nemcsak a román főrangú hölgyek veszik ki részüket a francia írói babérokból, hanem a középosztály leányai is. Közélebről a francia akadémia egy Valentiné de Wolmar nevű költőnő „Lambeaux d'Ame” című költeménykötetét tüntette ki. Ez a Valentiné de Wolmar egy Valentiné Petrescu nevű fiatal román hölgy, aki leánya egy bukaresti miniszteri tisztviselőnek.

Még a román proletárság is résztvesz ebben a szellemi együttműködésben. Két évvel ezelőtt egy „Kira Kiralina” című regény jelent meg Párizsban Henry Barbusse előszavával. Szerzőjében a francia kritika új Gorkijt vélt felismerhetni. Panait Istratinak hívják. Neve Romániában is teljesen ismeretlen volt. Élete körülményei ismeretessékké lévén, kitűnt, hogy gyermek- és ifjúkorában Bukarest utcáinak olyan kóborló báránkjája volt, amelyeket az Élet, ez a vérengző farkas, mint ő maga mondja, szét szokott szagatni. Volt gyufaárus, csizmatisztító, cupringer, majd Braila, Galac kikötőiben hordár, szocialista agitátor. Azután végigcsavargta Levante, Kis-Ázsia, Egyiptom összes kikötőit. Élte a levantei proletár életét, az emberi proletárság e legnyomorúságosabb életét. Ennek az életnek szakadécai, sajátos lelkiállapota reyelálódtak a „Kira Kiraliná”-ban s azért volt olyan nagy hatással a leg-

modernebb francia irodalomban. Azóta még két regényt írt. Egyiket a román hajdú- (rabló) világból, „Présentation des Haidoucs”, a másikat pedig „Oncle Anghel” a román kispolgárság életéből. E két újabb regénye még fokozta az érdeklődést s így ma Panait Istratié, ez a görög-román származású levantín-proletár, a legújabb francia szépirodalom egyik híressége.

René Lalou „Histoire de la littérature française contemporaine” című művének 131. és következő lapjain a francia erkölcsi és társadalmi problémákat fejtegető regényekről írott fejezetében rámutat arra a hatásra, amelyet Schopenhauer művei gyakoroltak a modern francia szellemre. Schopenhauer műveinek egyik francia fordítója és magyarázója egy Bibescu herceg volt, az „Institut” tagja. Tehát a románok részvétele és szellemi együttműködése Franciaországban nemcsak a szépirodalomra, hanem a bölcsészetre, sőt az exakt tudományokra is kiterjedt. A szintén görög-román származású Levaditi a francia kísérleti orvostudomány egyik legkiválóbb munkása.

A nevek felsorolását még lehetne folytatni, de ennyi is elég annak illusztrálására, hogy minő gyümölcsöző eredményei voltak a románság szellemi életére annak, hogy az ország tanulni és művelődni vágyó ifjúsága majdnem száz év óta olyan nagy számban kereste fel a francia főiskolákat. E tényeket megfigyelve és elemelve érthetjük meg csupán, hogy minő szellemi erővel felszerelve áll velünk szemben a Tiszától keletre, alig egy pár kilométernyi távolságra az az ellenfelünk, amely magáról azt hirdeti, hogy ő van hivatva délkeleti Európának nemcsak politikai, hanem szellemi vezetését is átvenni, miután mi magyarok, szerintük, kimerülve az évezredes erőlködésben, hogy Kelet-Európát nyers erőszakkal politikai vezetésünk alá hajtsuk, kísérletet sem tettünk annak szellemi meghódítására és művelődésében való vezetésére.

Az erre vonatkozó elméletet a világosi születésű Slavici János, a magyarságnak ez eszes, erényeit és hibáit egyformán jól ismerő ellensége a románokról írott ethnografiájában a következőképpen (fogalmazta meg már a múlt század nyolcvanas éveiben: „Századokig voltak a magyarok uralkodó elem az Aldunánál, – a legelőkelőbb keresztény nép egész Keleten; követitőkapocs Kelet és Nyugat között. E hosszú uralkodás alatt azonban nem sikerült nekik, hogy társadalmi ragasztókká legyenek azon népek között, amelyek fölött uralkodtak. Politikailag kiváló nép volt a magyar,, de nem volt kultúrelem. Az uralkodásuk alatt levő népeket ugyan visszatartották, de nem szellemi túlnyomósággal, hanem csupán fizikai nagyobb erővel. Ezért nőttek nyakukra lassanként a körülöttük levő elhanyagolt elemek s lett évről-évre érezhetőbbé a vágy egy oly elem után, mely nemcsak uralkodik, hanem kultúráját is hoz s a különféleképpen fejlett népeket egy közös útra tereli.”

7. A román egyetemi oktatás jelenlegi állapota.

A román értelmiség felfogása táját kultúrhivatáaárAl. A kolozsvári magyar egyetem birtokbavétele Puscáriu volt rektor előadása nyomán. A tanszékek betöltése román és francia tanárokkal. A francia tanárok sssrpt a kolozsvári egyetemen. A kolozsvári egyetem tudományos munkásságának ismertetése. A bukaresti egyetem tudományos munkásságának ismertetés. A román egyetemi hallgatók száma. A túltermeléshez közelítő nagy szám akadálya az eredményes egyetemi tanításnak.

A román értelmiség közvéleménye meg van győződve, hogy e messzetekintő terv megvalósításának idejét nemesük meghozta a világháború, hanem az azt befejező párizsi békeszerződések meg is adták ahhoz a szükséges eszközöket. Az a páratlan szerencse, amelynek a modern Románia eddig elért sikereinek legnagyobb részét köszönheti, két teljesen felszerelt egyetemet juttatott kezükbe. Két, jelentékenyen tudományosabb főiskolát, mint aminő a bukaresti vagy a jasi-i egyetemek voltak: a kolozsvárit és a csernovicit „Mikor azoknak a nagy időknek, amelyeiknek részesei vagyunk, meg fogják írni történetét, mint különösen nagyfontosságú tényt fogja a történetírás kiemelni a kolozsvári román egyetem megalapítását a Kárpátok és a Tisza között elterülő ősi földünkön és pedig uralmunk kiterjesztésének mindjárt első évében”, mondotta az új egyetem első rektora, az erdélyi születésű Puscáriu Sextil abban az évről beszédében, amellyel a románná tett kolozsvári egyetem első, 1919/20. tanév eseményeiről beszámolt. Ebben a beszámoló-beszédében a kolozsvári magyar egyetem birtokbavételét főbb vonásaiban a következőképpen beszéli el:

1919 május 12-e volt, mikor Onisifor Ghibu – jelenleg a kolozsvári román egyetem egyik pedagógiai tanára – mint az erdélyi román kormányzótanács tanügyi államtitkára, az esküt nem tett magyar tanároktól a román állam számára az egyetemet átvette. A kormányzó-tanács magát Puscariut, aki egyedül volt az ausztriai és a magyarországi románok között Csernovitzban rendes egyetemi tanár, kormánybiztossá nevezte ki azzal a feladattal, hogy elvégezvén a szükséges előmunkálatokat, lehetővé tegye, hogy az új román egyetem még ez év – 1919 – őszén megnyitható legyen. Melléje segítőársul Dragan Miklóst, a kolozsvári egyetem magántanárát és az Eötvös-kollégium egykori növendékét adta. Az átvétel technikai munkálatait Dragan végezte, a szervezést pedig maga Puscáriu.

Kolozsváron nehéz volt megvalósítani azt, amit a franciak Strassburgban végrehajtottak, mert oda a francia tudósoknak valóságos elitje sietett, hogy teljesítse hazafias kötelességét, – mondja Puscáriu e beszámolójában. Erdélyben a magyar elnyomás Puscáriu szerint nem volt alkalmas arra, hogy elegendő számú román tudós nevelkedhessek. „A kicsi román királyság sem volt annyira bőviben a tudósoknak, hogy két egyetemet oly könnyen, mint Strassburgban történt, elláthasson egyetemi tanárral. Mind-

azonnal akadtak kiváló férfiak, kik nemcsak a bukaresti és jasi egyetemeket cserélték fel készségesen a kolozsvárral, hanem odahagyták külföldi tudományos állásaikat is, hogy apostolai lehessenek az új tartományban a román tudományosságnak, a román kultúrának.

Ez utóbbiak közé tartozott Racovita, Puscariu megállapítása szerint világhírű kitűnőség, aki szakítva franciaországi tudományos összeköttetéseivel, Kolozsvárra jött; továbbá Levaditi, a párizsi Pasteur-intézet aligazgatója. (Megjegyzendő, hogy Levaditi mindössze is csak egy sorozatos előadást tartott Kolozsváron s aztán végleg visszament Párizsba.) Ezekhez tartozott Pompeiu is, aki odahagyta mennyiség-tani tanszékét a Sorbonne-on, hogy Kolozsvárra jöjjön. Cantacuzino-t, a bukaresti egyetem orvosi karának egyik tanárát a román kormány Párizsba küldötte, hogy ott tárgyalásokat folytasson olyan francia tanárokkal, akik hajlandók lennének Kolozsváron olyan tanszékeket tölteni be, amelyekre román születésű tudományos erő nem akadna.

Tényleg egynéhány francia vidéki egyetemi tanerő engedett is a román kormány felszólításának és külön szerződés mellett elfogadta a felajánlott tanszéket. Ilyen volt a természettudományi karon René Gábiel Jeannel, a biológia tanára, Pierre Ohappuis, Racovita tanár adjunctusa; az orvosi karon Jules Guiart, az orvostudományok történetének előadója és Pierre Thomas, a biológiai chemia tanára. Ez utóbbi ellen a jelen 1925/26. tanév elején román anyanyelvű hallgatói panaszt emeltek az egyetemi hatóságnál azért, mert szerintük olyan francia nyelven ad elő, amelyet a francia anyanyelvű hallgatók sem értenek meg s azonkívül a vizsgálatokon a kisebbségi hallgatókat a románok hátrányára enyhébben bírálja el. Az orvoscari dékán hivatalos nyilatkozata szerint a vád egyáltalán igazságtalan, mert a román nyelven leíolytatott vizsgálatokon a román jelölteknek 36%-a bukott meg, a kisebbségekhez tartozó tanulónak pedig 26,5%-a.

E hivatalos nyilatkozat alapján két dolog egész határozottan megállapítható:

1. A román nyelven kiállított vizsgálaton a kisebbségi ifjak, kiknek román nyelvi tudása a dolog természeténél fogva sokkal hiányosabb, mint román anyanyelvű kartársaiké, 10%-kal jobb eredményt értek el, mint amazok.

2. A francia tanárok szerződtetésével a román kormány nem érte el azt az célt, amelyért e tanárokat alkalmazta. Nyíltan bevallja ezt az „Adevéru” című lap 1925. XI. 18-i számában maga Onisifor Ghibu is, aki, mint az erdélyi kormányzótanács oktatásügyi államtitkára, egyik sűrgetője volt a francia tanárok alkalmazásának, hozzátévén a maga védelméül azonban azt is, hogy e sikertelenségnek abban kereshető az oka, hogy a későbbi kormányok nem teljesítették azokat a feltételeket, amelyek a sikert biztosíthaták volna. Hogy a sikert biztosítsák, az angol internátusokhoz hasonló

nagy egyetemi internátusokat akartak felállítani, amelyben a francia és az angol nyelvek kötelező oktatásáról gondoskodva lett volna. Szerveztek is 300 egyetemi hallgató számára ilyen internátust és abban megfelelő számú francia nyelvtanítókat alkalmaztak, de mielőtt sikert lehetett volna elérni, a jelenlegi tanügyi kormány elbocsátotta a francia, angol és olasz nyelvtanítókat. Ez az oka annak, hogy a román tanulók nem hallgathatják kellő sikerrel a francia tanárok előadásait.

A tanszékekre pályázók minősítését a bukaresti és a jasi-i egyetemek tanáraiból összeállított szakbizottságok bírálták el. Az erdélyi román kormányzótanács határozott kívánságára először az erdélyi származású jelöltekét azért, hogy ezek előbb kineveztetvén, jogosultak lehessenek nem erdélyi kartársaik jelölésében állást foglalni. Ha feljogosítva érezhetném magamat, hogy véleményt mondhassak a kolozsvári román egyetem tanárainak tudományos képesítéséről, kénytelen lennék azt mondani, hogy a kolozsvári román egyetem tanári karában tudományos képesítés tekintetében a gyengébb részt ezek az erdélyi tudósok alkotják. A megállapítható igazság az, hogy kineveztetésüket a politikai érdekek tették szükségessé. Nagy sérelem lett volna az erdélyi román értelmiségre, ha a román egyetemet Erdélyben erdélyi román tudósok nélkül állították volna fel.

1920 januárjában a kolozsvári magyar egyetem egyik menekült tanárától azt kérdeztem: ki az utódjai Valami dászkel (falusi oláh tanító), hangzott a válasz. Általában az volt itt Budapesten elterjedve s azt hiszem, máig is az van, hogy ez új egyetem tanári karát falusi dászkelekből, oláh papokból, kisvárosi ügyvédekből, vidéki orvosokból stb. állították össze. Anekdotákat beszéltek, hogy a kísérleti tudományok tanárai a magyar elődöktől átvett apparátusoknak nemcsak szerkezetét és alkalmazási módját, hanem még nevét sem ismerték. 1920 közepe táján kezembe került a román hivatalos lapnak az a száma, amelyben a tanárok kinevezését a királyi dekrétum megerősítette. E névsor meggyőzött arról, hogy az új egyetem tanári kara nem dászkelekből, nem vidéki orvosokból, kisvárosi ügyvédekből áll, hanem, leszámítva egynéhány egyént, ami ilyen tömeges kinevezéseknél el sem kerülhet, kellő képzettségű tudományos férfiakból.

A kolozsvári román egyetem felállítása óta hat esztendő telt el. A tanári kar terjedelmes Évkönyv-ben számol be minden évben működéséről. Ez Évkönyvek közleményei alapján megállapítható a tanítás anyaga, módszere s az a kettős tudományos munkásság, amelyet a tanárok egyrészt az egyetemi szemináriumokban és laboratóriumokban, másrészt a tudományos irodalomban fejtenek ki. Aki ezt a munkásságot nemcsak az Évkönyvek, hanem az egyes egyetemi intézetek kiadványai s a tanároknak román és külföldi folyóiratokban közzétett dolgozatai alapján ítéli meg, kénytelen elismerni, hogy az a munkásság, amelyik a kolozsvári

román egyetemen folyik, megérdemli, hogy mi magyarok a leg-
 élénkebb figyelemmel kísérjük és egy pillanatra se felejtjük
 azt az igazságot, ami ebben a régi latin mondásban rejlik: *disee
 ab hoste!* Tanulj az ellenségtől!

A bukarasti egyetem 1914/15 óta csak egy Évkönyvet adott ki,
 amelyben összefoglalóan számol be mindarról, ami ez egyetemen
 az 1915/16. tanév óta az 1923/24. tanév végéig történt. Ez egyetlen
 Évkönyv alapján nem lehet annyira behatóan megítélni a buka-
 resti egyetem tanítói és tudományos munkásságát, mint a kolozs-
 váriét s azért csak a következőkre szorítkozom:

A bukaresti egyetem eredetileg a következő öt fakultásból
 állott: teológiai, jogi, orvosi, bölcsészet-, nyelv- és történettudo-
 mányi, mennyiségtan-természettudományi fakultásokból. 1921 jiv
 lius 23-án a hivatalos Monitorul Oficial 87. számában közzétett
 törvény az eddigi különálló állatorvosi főiskolát szintén egyetemi
 fakultássá tette és mint hatodik fakultást, a bukaresti egyetemhez
 csatolta, 1923 június 12-én a 2889. számú kir. dekrétum az eddigi
 gyógyszerészeti tanfolyamot, mint hetedik fakultást, egyetemi
 fakultás rangjára emelte s ennek következtében a bukaresti egye-
 temen a gyógyszerészetből is lehet doktorátust tenni. A bukaresti
 egyetem tehát ezidőszereint hét fakultásból áll: teológiai, jogi,
 orvosi, bölcsészet-, irodalom- és történeti, mennyiségtan-természet-
 tudományi, állatorvosi és gyógyszerészeti fakultásokból.

Az egyetem középponti épülete, amelyben a jogi, a bölcsészet-
 történet-nyelvtudományi karok voltak elhelyezve, már a háború
 előtt szűknek bizonyult s azért nagyobb szabású épületeket kezdet-
 tek emelni, amelyek azonban a háború miatt félbenmaradtak.
 A békekötés után nemcsak befejezték az épületeket, hanem az
 újabb épületek emelésének egész sorozatát kezdték meg s köztük
 egynehány diákjóléti intézménynek is valóságos palotái vannak
 épülőfélben.

Ezek között csak az „orvostanhallgatók egyesületének” most
 épülő hatemeletes palotájára akarok rámutatni. Az orvostan-
 hallgatók egyesülete ez évben fogja megünnepelni 50. évi fenn-
 állását. Ha a most tető alá kerülő épület elkészül, fogják megtar-
 tani a jubileumi ünnepet. Az ötven év óta fennálló egyesület
 „Spitalul” cím alatt egy 45 év óta fennálló folyóiratot ad ki, amely
 Románia legrégebb és legpontosabban megjelenő orvosi folyóirata.
 Tartalmát azok az előadások és eszmecserék alkotják, amelyeket
 az egyesület felolvasóestéin az orvostanárok, az orvosok és az
 orvostanhallgatók adnak elő. ötvenezer kötetnél nagyobb könyv-
 tára van. Fenntart egy poliklinikánfélét is úgy az orvostanhalla-
 gatók, mint a többi egyetemi hallgatók számára. A palota eddigi
 építési költségei 4,099.487 leire rúgtak.

A bukaresti egyetemnek a Károly király bőkezűségéből ala-
 pított „Institut Carol”-ban egy, a maga nemében páratlan segítő
 intézménye van. Az „Institut Carol” szemben a királyi palotával,

stílszerűen is igen szépen épített palotában van elhelyezve. Rendelgetése a következő: alkalmas helyiségekkel, megfelelően felszerelt könyvtárakkal és tudományosan készült tanítószemélyzet közreműködésével lehetővé tenni, hogy az egyetemi tanulók kellően előkészülhessenek egyetemi vizsgálataik sikeres letételére. Anyagi támogatással lehetővé tenni, hogy az intézetben elkészített licenciátusi és doktori értekezések nyomtatásban is megjelenhessenek.

Az intézet egy, a miniszter által az egyetem tanáraiból kinevezett bizottság igazgatása alatt áll, amely bizottságban helyet foglalnak az egyetemi ifjúság képviselői is azért, hogy a bizottság az egyetemi ifjúság kívánságairól és szükségleteiről közvetlenül tudomást szerezhessen. Az intézet helyiségei kellő felügyelet mellett nyitva állanak reggel 8 órától este 10 óráig szakadatlanul. Az egyetem szemináriumi munkásságát az Institut Carol igen célszerű és alkalmas módon egészíti ki.

A világháború után az egyetemek hallgatóinak száma, mint Európában mindenütt, az új Romániában is rendkívül megszaporodott. A kolozsvári egyetem hallgatóinak száma az 1923/24. tanévben összesen 1967 volt, amely az egyes karok szerint a következőképpen oszlott meg: a jogi karon 936-an, az orvosi karon 472-en, a bölcsészet-történet-nyelvtudományi karon 303-an, a mennyiség-tan-természettudományi karon 195-en és a gyógyszerészei 61-en voltak.

A bukaresti egyetemnek a román háborút közvetlenül megelőző 1915/16. tanévben 4380 hallgatója volt. A háborút követő 1919/20. tanévben 6272 volt, amely az 1924/25. tanévre fokozatosan 13.540-re emelkedett fel.

A bukaresti egyetem, népességét tekintve, Európa második legnagyobb egyeteme. Egyedül a párizsi egyetem előzi meg 23.000 hallgatójával. A világ összes egyetemei között pedig a 12-ik helyet foglalja el, megelőzve a berlini egyetemet, amely jelenleg, hallgatói számát tekintve, a 14. helyen áll. A bukaresti egyetemet a párizsin kívül, mely sorban a második, 10 amerikai egyetem előzi meg.

A jasi-i egyetem hallgatóinak száma 4634, amelyből 1325 zsidó. Nem szerinti megoszlása a hallgatósnak 3070 férfi és 1564 nőhallgató. Rendes tanárainak száma 61, rendkívüli tanára 5 van. Magán- és segédtanárainak száma 36.

A csernovieci egyetemre vonatkozóan nem sikerült hasonló adatok megszerzése. A csernovitzi és a jasi-i egyetemek magyar szempontból a kolozsvári és a bukaresti egyetemekkel szemben alig bírnak valami jelentőséggel.

Angheliescu közoktatásügyi miniszter a baccalaureatusi törvényjavaslat indokolásában azt mondja, hogy a romániai főiskolai tanulók száma, beleszámítva mindenfajájú főiskolát és a külföldön tanulókét is, összesen 115.000 tehető. Mennyiség tekinteté-

ben tehát túltermelés állapítható meg. Hogy e 30.000 főnyi hallgatóságnak minőségi tekintetben minő értéke van – arra a középiskolai oktatás ismertetésénél mutattam rá. Egyelőre csak azt jelezhetem, hogy a román egyetemi oktatás Achilles-sarka ez a minőségileg igen gyenge, de nagyszámú tanulótság, amely eredménye egy teljesen elhibázott középoktatásügyi politikának. A jelenlegi román egyetemek hallgatóságuk gyenge tudományos előkészültsége miatt lesznek képtelenek feladataik megoldására.

1. Az erdélyi magyar értelmiség viszonya a kolozsvári román egyetemhez.

Az első három évben az erdélyi magyar közvélemény tudomást sem akart venni a kolozsvári román egyetem magyar tanulóiról. E tanulók teljes elszigeteltsége. Lassankint megváltozik, és pedig a tanulók javára a helyzet. Mi okozta e változást. Románia többi főiskoláin is vannak magyar tanulók. A magyar tanulók helyzete, munkássága, nehézségei és sikerei a kolozsvári román egyetemen. Az egyetemek munkájának fontossága a nemzetek létért való harcában. A szomszéd népek: csehek, szerbek és románok tudományos munkásságának ismerete ránk magyarokra nemzeti érdek. Székfi Gyula erre vonatkozó nézetei. Harminckét év előtti erre vonatkozó véleménye e tanulmány írójának.

1920 végén úgy értesültem, hogy a kolozsvári egyetemnek az 1919/1920. tanévben 120 beírt magyar hallgatója volt. 1921-ben több ízben volt alkalmam az erdélyi magyarságnak több egyházi és iskolai vezetőegyeniségével beszélgetni. Minden egyes esetben, mikor azt kérdeztem: Van-e a kolozsvári román egyetemnek magyar hallgatója? Nincs! – volt a sztereotip válasz. Lehetetlen, hiszen egy általam ismert kimutatás szerint 120 beírt magyar hallgatója van. Azok zsidók! Nem zsidók, mert azok külön ki vannak mutatva. Ha nem zsidók, akkor árulók, akikkel nem érdemes foglalkozni.

1921 májusában felkértem egy Budapesten végzett intelligens erdélyi menekült joghallgatót, aki Kolozsvárra utazott, hogy saerezzen személyes érintkezés útján a kolozsvári román egyetem magyar hallgatóiról némi tájékoztatást. Puhatólózásának eredménye gyanánt a következőket közölte velem:

„Kérdézködéseimre átlagosan a következő választ kaptam: Minket ti, akik kimentetek a magyar egyetemekre, árulóknak tartotok. Ilyeneknek tekint a kolozsvári magyar társadalom is. Az idő fogja megmutatni, hogy nekünk van-e igazunk, vagy nektek? Mi szülőföldünkön akarunk maradni és népünkért idehaza dolgozni. Ezt másképen nem tehetjük meg, csak ha alkalmazkodunk a tényleges viszonyokhoz. Román tanulóársaink ellen nincs semmi panaszunk. Különbözik nem sokat érintkezünk velők. A tanárok bánásmódja ellen sem lehet kifogásunk. Teljesen elszigetelve, magunkra hagyottan élünk. Még egymás között is csak a személyes ismerősök érintkezünk. Nincs semmi kapcsolatunk, sőt érint-

kezésünk sincs egymással. Nem támogat Henkl sem anyagiilag, sem erkölcsileg!

Ez volt a kolozsvári román egyetemen tanuló nmgyur ifjúság helyzete az első három tanévben. Magyarázataát megtalálhatjuk az erdélyi magyarság akkori lelkiállapotában. Akit a kígyó megmárt, a gyíktól is osszerezzen.

Az erdélyi magyarság lassanként arra a szomorú tapasztalatra jutott, hogy az értelmiség idősebb, sőt fiatalabb tagjainak Csonka-Magyarországba való tömeges expatriálása következtében a magyar nép Erdélyben egy évtized elteltével teljesen vezetőértelmiség nélkül fog maradni. A pásztor nélkül maradt nyáj elszéled s áldozatul esik az erdő farkasainak.

Legelőször az iskolafenntartó egyházak gondoltak arra, hogy iskoláikat nem is a távoli jövőben igen nagy veszedelem fenyegeti, ha nem gondoskodnak a tanítói személyzet idejében való utánpótlásáról. A szavaknál azonban – írta a múlt év őszén egy erdélyi tanár – eddigelé még egyéb nem történt. Pedig a magyar egyházak előtt például kellene állania a szászok öntudatos iskolapolitikájának, akik minden áldozatot meghoznak, hogy még a román nyelvet és irodalmat is saját népükből való szakképzett emberek tanítsák. Alkalmos tanárokat küldöttek két évi szabadsággal, fizetésök meghagyásával a bukaresti és kolozsvári román egyetemekre.

Az egyházak után a politikusok eszméltek arra a veszedelemre, amely a magyar értelmiségben rendkívül megfogyatkozott vidéki középpontokon vezető férfiak hiánya miatt minden magyar társadalmi, politikai, közéleti és gazdasági akciót elposványosodással fenyeget. Általánossá lett annak szükségérzete, hogy odahaza, Erdélyben kell kitermelni azt a magyar értelmiséget, amelyhez a nép minden ügyes-bajos dolgában bizalommal fordulhat, s amely az állam nyelvének birtokában, törvényeinek, szabályzatainak ismeretében érdekeit az idegen hatóságok előtt sikeresen védelmezheti. Otthon kell fölnevelni azt az újabb nemzedéket, amely fölfegyverkezve a román kultúra minden segédeszközével, saját magyar népe érdekében éppen olyan erővel harcolhasson az elnyomás ellen, mint harcoltak annakidején a magyar kultúra teljes birtokában az erdélyi románok vezető emberei a magyar politika minden öket érintő kérdésében.

Erdélyben a kolozsvári egyetemen kívül más főiskola is van. Ilyenek voltak a máramarosszigeti és a nagyváradi jogakadémiák. Az elsőt a román kormányzat az 1920-21. tanévben véglegesen megszüntette. A másodiknak, a nagyváradinak igazgatója, Hoványi letette a románoknak a hűségesküt és a példáját követő egy-két tanárral átlépett román szolgálatba. Az első három évben egyre kevesebbedő számban és terjedelemben ugyan, de párhuzamos magyar előadások is voltak és a vizsgálat letétele magyar nyelven is meg volt engedve. Ezidőszerint ez a főiskola is teljesen

román. Hogy jelenleg hány magyar hallgatója van s azoknak helyzete milyen, arról nem sikerült ez időpontig semmi adatot sem megszerezni.

Főiskolai jellegű tanintézet még a kolozsvári Kereskedelmi Akadémia is, amelynek a múlt tanévben 24 magyar tanulója volt, továbbá a kolozsmonostori Mezőgazdasági Akadémia. Hogy ennek egyáltalán van-e magyar hallgatója, vagy nincs? – arra vonatkozóan semmiféle értesülést sem lehetett szerezni.

Temesváron a román kormány az impérium átvételét követő második évben müegyetemet állított fel. A múlt 1924-25. tanév elején lefolyt fölvételi vizsgálat eredményéről szóló hírlapi jelentés szerint 9 magyar nemzetiségű ifjú tette le sikeresen a fölvételi vizsgálatot, míg német nemzetiségű 8, zsidó pedig 3. E jelentésből meg lehet állapítani, hogy e fölvételi vizsgálaton a kisebbségekkel szemben hallgatagon ugyan, de pontosan alkalmazták a numerus clausus elvét.

Hogy a bukaresti egyetemnek vannak-e magyar hallgatói, nem sikerült semmi adatot kapni. 1925 decemberében a kolozsvári magyar színház tagjai Bukarestben voltak vendégszerepelni. Az erdélyi hírlapok jelentése szerint a bukaresti egyetem magyar tanulóinak küldöttsége a megnyitó előadás alkalmával beszéddel és virágcsokor átnyújtásával üdvözölte a magyar színészeket. E szerint ez egyetemen is vannak magyar hallgatók.

A kolozsvári egyetemnek az 1924-25. tanévben 225 magyar tanulója volt. Ha most e számhoz hozzáadjuk a többi román főiskolákon tanuló magyarokat, a román főiskolák magyar tanulóinak száma 300-320-ra tehető. Annyira tehát, amennyi hallgatója a kolozsvári magyar egyetemnek, a románokat és szászokat is beleszámítva, csak fennállása harmadik évében volt. Ezzel a tekintélyes számú, magasabb tudományos kiképzésre törekvő magyar ifjúval az erdélyi magyarság egyházi, iskolai és politikai vezetői az 1923-24. tanévtől fokozódó gondossággal és megértéssel kezdenek foglalkozni. Ma már nem tartja őket senkisésem olyan árulóknak, akikkel szóba állani sem érdemes.

„Azok az információk – közölte velem a múlt tanév közepén egy erdélyi tanár -, amelyeket ez ifjúság közszelleméről szereztem, megnyugtatók. Szorgalmasan tanulnak s túlnyomó részük sikerrel állja ki a vizsgálatokat. Az egyetemi tanárok nem egyszer példaképpül állítják oda őket a politizáló román diákok elé. A román nyelvet is elég pontosan megtanulják. Soknak van állami ösztöndíja is. Velük szemben a bánásmód többnyire túrhető, bár vannak tanáraik, akik ellenszenvüket velük szemben nem titkolják. Ezek többnyire erdélyiek. Magyar érzésük ellen sincs kifogás.”

1925 december hó 3-án az egyetem jogi karának dékánja, dr. Pop, teljes méltánnyal nyilakozott a „Keleti Újság” munká-

társa előtt az egyetem magyar hallgatóinak magaviseletéről, szorgalmáról és tanulmányi előmeneteléről.

Ha ez információ megfelel a valóságnak, amelyről más oldalról nyert tájékoztatások alapján sincs okunk kételkedni, – akkor a kolozsvári román egyetem magyar ifjúságára ez a legnagyobb dicséret. Ha teljes magukra hagyatottságukban is ilyen elismeréreméltó eredményeket mutatnak fel, nagyon valószínű az a föltevés, hogy ha az erdélyi magyar társadalom nagyobb erkölcsi és szükség esetén anyagi támogatásban is részesítené őket, – az eredmény még teljesebb, még kielégítőbb lenne.

„Úgy a magam helyzete kollégáim között, mint túlnyomóan magyar anyanyelvű hallgatóimé, sőt általában a magyar hallgatóké, teljesen kifogástalan, – írta Kristóf György, a magyar irodalom tanára a kolozsvári román egyetemen a „Magyar Kisebbség” című folyóirat folyó évi (1925) június 15-i számában. – Nincs különbség anyanyelv szerint... Az arra érdemes magyar anyanyelvű hallgatók éppen úgy részesülnek kedvezményekben (tandíjmentesség, menza, ösztöndíj), mint a román anyanyelvűek. Természetesen, úgy is elveszithetik, ha okot szolgáltatnak rá.”

Kristóf György kifogástalan érzésű és faját szerető ember, de mint a kolozsvári román egyetem tanára, mégsem fogadható el e kérdésben döntő szavú tanúnak, azért szükségesnek véltem más úton is megvizsgálni a pro és contra biSzonyító tényeket. E vizsgálataim eredményeül annyi megállapítható, hogy a kolozsvári román egyetemen az arra való magyar tanuló érvényesülésének magyar nemzetisége nem legyőzhetetlen akadály.

Ez állítás megerősítésére szükségesnek tartok egypár bizonyító adatot felhozni: Az orvosi karon az 1923-24. tanévben 131-en tettek orvostudori vizsgálatot, ebből lö^vfilt magyar nemzetiségű. Tanársegéd, gyakornok, demonstrátor, praeparator stb. összesen 8 magyar volt, a kar magyar hallgatóinak száma pedig 91. Az egyetemi menzán mint ösztöndíjas, félösztöndíjas összesen 10 van elhelyezve. A műtőorvosi minősítés elnyerése céljából az 1923-24. évben 14-en nyújtottak be a karhoz tudományos dolgozatot. Ezek közül 3 magyar volt.

Bölcsészethallgató az 1924-25. tanévben összesen 56 volt. Ebből ösztöndíjas 5 volt, kivétel nélkül mind nő, kik nem lakhatván a Menzában, ösztöndíjukat készpénzben kapták ki. E hallgatók elismeréreméltó szorgalommal vettek részt a szemináriumi munkásságban. A német irodalmi és nyelvészeti szemináriumban az 1923-24. évről szóló egyetemi Évkönyv adatai szerint 3 magyar hallgató munkássága érdemelte meg a főlemlítést. Kovács Béláé, Fekete Nagy Margit é és Boér Ernőé. A román történelmi szemináriumban Dobozi András é és Kilyéni Ferenc é, a román irodalmi szemináriumban Balázsi Kláráé. Viszonzásul a magyar irodalmi

szemináriumban egy román ifjú, Suta Josif tűnt ki két dolgozatával, melyeknek egyike a kuruc költészet hitelességének vitáját ismertette.

*

Az egyetem az az arzenál, hol a nemzetek létért való harcának tudományos fegyverei készülnek. E fegyverek a legtöbbször hatásosabbak, mint a materiális fegyverek. A tudósok, kik vezetik ez arzenál munkásságát, gyakran politikailag is nagyobb sikereket érnek el, mint az államférfiak, a diplomaták és a hadvezérek. Példa erre Masaryk, továbbá Stefanik, a párizsi csillagvizsgáló aligazgatójává lett magyarországi tót fiú és Benes, a prágai kereskedelmi akadémia tanára, akiknek munkássága robbantotta szét a Habsburgok sokszáz esztendő és a világ egyik leghatalmasabb hadseregétől védelmezett monarchiáját.

Nagy tévedés volna nemcsak az erdélyi magyarság vezetői, hanem a csonkamagyarországi közvélemény részéről is, ha közömbösen és a megismerés kívánsága nélkül állana a román egyetemekkel, különösen pedig a kolozsvárral szemben, azzal az arzenállal, amelyben Erdély román birtokban való végleges megtartásának legerősebb fegyverei készülnek és nem igyekeznék gondoskodni arról, hogy az erdélyi magyar ifjúság meg tudja szerezni e fegyvereket és élni tudjon velük az erdélyi magyarság életének, nyelvének, szellemi és anyagi kultúrájának megvédésére.

„Az önálló tudományos termelés terén hazánk versenyét a nagy művelt országokéval alig hozhatjuk párhuzamba, – írta 1907-ben a „Budapesti Szemlé”-ben megjelent „Kultúránk és a természetbúvárkodás” című tanulmányában a legnagyobb magyar tudósok egyike, Than Károly. – E tekintetben nálunk sokkal kisebb nemzetek, mint a belgák, a svájciak, a hollandok és a dánok már régebben túlszárnyaltak bennünket. Finnországban, Görögországban, Romániában, sőt a kisebb Balkán-államokban, pl. Szerbiában és Bulgáriában is a tudományos törekvéseknek olyan jelei mutatkoznak, melyek, ha az utóbbi idő aránya szerint növekednek, utóíérhetnek, sőt ha ezen ügy különös gondozását elhanyagolnánk, idővel túl is tehetnek rajtunk. E kérdés pedig nézetem szerint egyik legfontosabb tényezője nemzeti önállóságunknak, sőt életképes fennmaradásunknak is.”

Legyünk tisztában, hogy a mi életünk sokkal erősebb, sokkal kíméletlenebb létért való harc lesz ezután, mint volt megelőző ezer éves életünk bármely korszakában. Ezt a harcot egyedül, magunkra hagyatottan, minden szövetséges nélkül kell megvívunk, ha fenn akarunk maradni, akár akarjuk, akár nem és pedig ugyanazon fegyverekkel, amelyekkel ellenségeink harcoltak ellenünk a múltban és harcolni fognak a jövőben is. E fegyverek között legerősebbek a tudomány által kovácsolt fegyverek. Akár sérti hiúságunkat, akár nem, de való és igaz, hogy ellenségeink-

nek sokkal gazdagabb fegyvertárunk van és sokkal jobban is értenek e fegyverek használatához, mint mi.

„Mindnyájan tudjuk személyes érintkezésből úgy, mint az irodalmat figyelemmel kísérve, hogy a cseh, oláh én szerb történetkutatóknak igen nagy száma ismeri a magyar nyelvet s ezen nyelv ismerete segélyével hazai tudományunk termékeit részletesen és szívesen felhasználja, természetesen a saját céljai szerint – írja Szekfű Gyula a Klebelsberg-Emlékkönyvben közelebbről megjelent „Világtörténet és magyar történet” című tanulmányában. – „Ezzel össze kell kapcsolnunk – folytatja tovább – azt a hasonlóképpen közismert tényt, hogy szomszédaink kitűnően megszervezett nyugati propagandájukban folytonosan felhasználják a történetirodalmunktól felszínre hozott adatokat én tunújságokat. A magyar történetkutatás eredményei ily módon kerülnek ellenséges megvilágításban, ellenséges célok szolgálatában a nyugati hatalmasok elé... amíg a cseh, oláh, szerb kultúra és történet a legtöbb magyar kutató és publicista számára talán még inkább terra incognita, mint akár Japán, vagy Kína viszonyai.”

E fogvatkozásunkon Szekfű úgy vél segíthetni, ha egyetemeink történettanárai ezentúl behatóbban foglalkoznak a szomszéd népek történetével és kultúrájával, ha oly szakembereket nevelnek, akik első kézből képesek közvetíteni e népek kultúráját és ennél fogva ellensúlyozni tudják e népek tudósai irodalmi munkásságának velünk szemben való ellenséges hatását. Ezeket a cseh, román és szerb nyelveket és tudományt ismerő fiatalembereket el kellene küldeni aztán a bukaresti, prágai, vagy akár az üszkübi szerb egyetemre is, hogy magukat tudományukban tökéletesítsék. Így nevelődnek egy tudományos gárda, amely sikeresebben tudná használni önvédelmünkre a tudomány fegyvereit, mint tudjuk mi, a jelen nemzedéke.

Harminckét évvel ezelőtt, 1893-ban „A dákorománizmus és a magyar kultúrpolitika” címmel egy tanulmányt írtam. „A felsőbb iskolák és a tudomány szerepe” című utolsó fejezetében én is foglalkoztam ezzel a Szekfű által most fölvetett kérdéssel, amely akkor is aktuális volt és ma is az. Erre vonatkozóan a következőket írtam:

„... tanulmányomban kimutattam, hogy a dákoromán politikai követeléseknek a román történetírás régen lerakta a maga állítólagos történelmi és jogi alapjait... Vajjon tett-e valamit a magyar kultúrpolitika azirányban, hogy a hazai románságot a tudományos tévedések e labirintjából egy magasabb tudományos képzettség segítségével az igazság útjára vezérelni megkíséرتse? Ki merné állítani, hogy a magyar tanügyi kormánynak valaha csak eszébe is jutott volna, vagy hozott volna egy fillérnyi áldozatot azért, hogy egy pár embert hazánkban és külföldön kiképeztesse arra a célra, hogy iskoláinkban képviselői lehessenek az igazi román tudományosságának és a román kultúrának.”

„Szeretjük mondogatni, hogy mi vagyunk Keleten a nyugati civilizáció terjesztői, de soha eszünkbe sem jut, hogy kritikailag megvizsgáljuk: vajjon micsodák és miben állanak azok az eszközök, amelyeknek segítségével Keleten a nyugati civilizációt állítólag terjesztjük, vagy terjeszteni akarjuk? Hogy Keleten mi terjesszük a civilizációt, eltekintve sok más egyébtől, legelőször is szükséges volna egyetemeinket úgy berendezni, hogy keleti szomszédaink kénytelenek legyenek hozzánk jönni mindazt megtanulni, mit sem hazájukban, sem a külföldön meg nem tanulhatnak. Ez az egyetlen, amit sem hazájukban, sem a külföldön meg nem tanulhatnak, az saját történelmük, saját kulturális fejlődésük menetének kritikailag megalapozott ismerete volna. Ez az egy, amiben helyzetünknel s poliglott viszonyainknál fogva az ő mestereik lehetnénk. De a valóságban miként áll főiskoláinkban a balkán népek etnográfájának, összehasonlító filológiájának, történelmének stb. tudományos ismerete? Erre nem találhatunk más kifejezést, mint szégyenletesen.”

Harminckét év után más és ránkvonatkozóan kedvezőtlenebb viszonyok között Szekfü majdnem szórói-szóra ugyanazt írja, amit én harminckét év előtt írtam. Akkor kenyérelégségben és a hatalom birtokában voltunk, nincs* tehát semmi különös benne, ha amit írtam, pusztába kiáltó szó maradt. De vajjon nem lesz-e ilyen pusztába kiváltott szó a Szekftié most, mikor koldusbotra jutva, sötétségben és hidegben élünk, fogcsikorgatások és tehetetlen sóhajtozások közepette?